

ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Л.О. Рябченко

співоробітник

Національного технічного університету

"Харківський політехнічний інститут"

У статті аналізуються умови підготовки конкурентоспроможних спеціалістів з яскраво вираженим інноваційним характером мислення. Наголошується на необхідності впровадження сучасних форм і методів навчання з чіткою його спрямованістю на підвищення якості самостійної роботи студентів, створення педагогічних умов для реалізації їх творчого потенціалу.

Ключові слова: пізнавальна діяльність, професійна ідентифікація, кар'єра.

У відкритому світі, де майбутнє не може бути чітко прогнозовано, а теперішнє має декілька потенціальних ліній розвитку, людина знаходиться в ситуації постійного вибору, пошуку оптимального рішення відповідно до умов життя і праці. Тому на всіх рівнях неперервної освіти повинні створюватися умови для розвитку інтелекту і творчих якостей особистості, підготовки її до життя у відкритому суспільстві, самостійної взаємодії з динамічним світом професійної праці.

Надзвичайно динамічні умови сьогодення вимагають від вищої школи підготовки справді конкурентоспроможних спеціалістів з яскраво вираженим інноваційним характером мислення. Для успішного розв'язання цього завдання необхідно впровадження сучасних форм і методів навчання з чіткою його спрямованістю на підвищення якості самостійної роботи студентів, створення належних педагогічних умов для реалізації їх творчого потенціалу. Це, у свою чергу, визначає актуальність статті.

Метою статті є дослідження процесів розвитку пізнавальної діяльності студентів економічного профілю у системній єдності з формуванням у них професійних якостей та відображення належних педагогічних умов істотного підвищення ефективності розвитку пізнавальної діяльності майбутніх фахівців.

Наявна система підготовки спеціалістів зорієнтована головним чином на оволодіння ними певною системою теоретичних знань, спеціальних умінь і технік. Однак успіх професійної діяльності значною мірою залежить від особистісних характеристик: системи цінностей, психологічної культури, самосвідомості, соціально-перцептивного інтелекту студента. Тому поряд з його світоглядною і професійною підготовкою особливого значення набуває особистісна підготовка, метою якої є формування професійно значущих якостей особистості, її гуманістичної спрямованості,

економічної культури, здатності до професійної ідентифікації [4, 242-248].

Актуальною перспективою професійного формування особистості є її самореалізація і розвиток кар'єрних нахилів. Професійна кар'єра спеціаліста об'єднує його успіхи на роботі з етапами особистісного розвитку, включаючи всі сфери життя.

У соціальній психології та психології професійної діяльності поняття „кар'єра” розглядається як соціальна динаміка розвитку особистості та її поведінкових проявів, що пов'язані з досвідом та активністю у сфері праці протягом людського життя [7, 9].

Критеріями вдалої кар'єри є задоволення життєвою ситуацією (суб'єктивний критерій) і соціальний успіх (об'єктивний критерій). Об'єктивна сторона кар'єри – це послідовність професійних позицій, які займає індивідуум, а суб'єктивна – це те, як людина сприймає власну кар'єру, яким є спосіб її професійного життя і власної ролі у соціумі. Найважливішою детермінантою професійної кар'єри людини є її уявлення про свою особистість - так звана професійна "Я-концепція", яку кожна людина втілює у багатоаспектних кар'єрних рішеннях. Професійні переваги і тип кар'єри є досить значущими в дослідженні професійної конкурентоздатності спеціаліста.

Кар'єрні орієнтації виникають у процесі соціалізації у результаті накопичення досвіду розвитку кар'єри, вони стійкі і можуть залишатися стабільними протягом довгого часу. Кар'єра у системі конкурентоздатності спеціаліста являє собою складний об'єкт наукового аналізу, який відноситься до комплексних, міждисциплінарних категорій і вимагає використання різних підходів, особливо соціально-психологічного.

Найважчий період становлення професійної конкурентоздатності є ранній період особистісної зрілості. У період ранньої професійної зрілості, пов'язаний з періодом

особистісної зрілості, відбувається становлення професійної конкурентоздатності. Можна виділити традиційні рівні професійної зрілості: ранній – пов'язаний з вибором професії; середній – пов'язаний з професійною кар'єрою і формуванням професійної конкурентоздатності; пізній рівень характеризується вищими досягненнями, творчою зрілістю. У професійному сценарії всіх типів і рівнів професійної конкурентоздатності відбувається не тільки успіх у кар'єрному рості, але й особистісні кризи, пов'язані з пониженням рівня конкурентоздатності.

Виховання і самовиховання – дві сторони формування особистості. Базуючись на активізації механізмів саморегуляції, самовиховання студента передбачає наявність у нього усвідомлених цілей, ідеалів, сенсу існування як особистості. На нашу думку необхідні складові самовиховання – це самоаналіз особистісного розвитку, самозвіт, самоконтроль, який являє собою усвідомлення та оцінку суб'єктом особистісних дій, психічних процесів і станів. І.А. Зязюн наголошує, що система самовиховання має взаємопов'язані етапи: самопізнання, планування роботи над собою, реалізація програми, контроль [5].

Під професійною готовністю студента розуміють інтегративну особистісну якість та істотну передумову ефективності діяльності після закінчення вузу. Професійна готовність допомагає молодому спеціалісту успішно виконувати свої обов'язки, правильно застосовувати знання, досвід, зберігати самоконтроль і знаходити своєчасно оптимальні рішення в складних непередбачуваних ситуаціях, пов'язаних з інформаційною невизначеністю і ризиком. А саме такі ситуації є досить характерними для професійної діяльності економіста і менеджера. Тому професійна готовність виступає як важлива якість особистості фахівця, яка є складним психологічним утворенням і має такі компоненти: мотиваційний, орієнтаційний, операційний, вольовий і оцінний.

Особистісно орієнтована освіта реалізується через діяльність, метою якої є саморозвиток суб'єктів навчального процесу, розкриття і реалізацію їх внутрішнього творчого потенціалу. Зміна змісту освіти на сьогоднішньому етапі розвитку вищої школи веде до зміни її технологій, надає їй особистісної спрямованості.

Важливу роль у процесі самопізнання та розуміння людьми один одного відіграє механізм рефлексії. У соціально-психологічному розумінні, рефлексія – це усвідомлення індивідом того, як його сприймають й оцінюють співрозмовники, як він розуміє інших шляхом роздумів над собою, а також

самопізнання внутрішніх актів і психічних станів [4, 340].

На думку І.С. Кона, це не просте знання або розуміння іншого, а знання того, як інший розуміє свого партнера, своєрідний подвоєний процес дзеркального відображення один одного, глибоке, послідовне взаємовідображення, змістом якого є відтворення внутрішнього світу партнера по взаємодії, причому у цьому внутрішньому світі, в свою чергу, відображається внутрішній світ іншого [3].

Здатність до рефлексії формується у суб'єкта поступово і розвинена у різних людей неоднаково. Важливу роль при цьому відіграє ступінь розвитку уяви. О.О. Бодальов аналізує багаторівневість розвитку рефлексії. На першому рівні уява має пасивний характер. Людина не бачить станів, намірів, думок іншої людини. На другому рівні спостерігається неупорядкована, епізодична діяльність уяви. Третій рівень характеризується виявом здатності до відтворення в думці особливостей переживання іншої людини не тільки в окремих ситуаціях, а й упродовж усього процесу взаємодії. Суттєвим для цього рівня є мимовольне й постійне спостереження за станом іншої людини, однак оцінювання може бути не завжди адекватним [2]. Велике значення для формування третього рівня рефлексії має інтуїція як здатність бачення особливостей іншої людини через безпосереднє споглядання, без логічної аргументації. Здатність інтуїтивно визначити стан людини, інтерпретувати її як особистість розвивається через накопичення досвіду спілкування з іншими людьми, аналіз та узагальнення цього досвіду.

Професійна ідентифікація – це необхідна умова професійної самосвідомості особистості. Вона передбачає прийняття провідних професійних ролей, цінностей та норм, котрі спонукають особистість до ефективної практичної діяльності [4, 244].

Професійна самоідентичність особистості формується через рефлексію навчально-професійних інтересів, цілей, очікувань, дій, досягнень, результатів, якостей, які складають потенціал професіонала, цінностей майбутньої професійної діяльності тощо. Формування професійної самоідентифікації фахівця-економіста передбачає усвідомлення ним своєї соціальної ролі, розуміння очікувань соціуму щодо його професійних функцій та результативності роботи. Саме тому формування позитивної мотивації оволодіння професією, усвідомлення необхідності самопізнання може істотно допомогти студентам у визначенні життєвих цілей, пошуку шляхів їх реалізації.

У вищій школі ефективна технологія навчання являє собою системний комплекс психолого-педагогічних процедур, послідовність операцій та дій, що складають у сукупності цілісну дидактичну систему, реалізація якої у педагогічній практиці забезпечує досягнення конкретних цілей навчання та виховання. Головними діючими компонентами навчального процесу є викладач, змістовна навчальна інформація і студент. Невід'ємним компонентом будь-якої технології виступає також інформативно-предметний комплекс, що створює засоби, які містять у собі наукову інформацію згідно з цілями навчання, сприяють передаванню її студентам, а також розвиткові у них необхідних умінь та навичок навчання.

Ефективність навчання – це така його характеристика, що допомагає оцінювати результати виконання діяльності за ступенем їх наближення до заданої цілі. З урахуванням цього треба заздалегідь визначити той рівень засвоєння, який виступатиме як ціль навчання на даному етапі.

Можна визначити такі рівні засвоєння знань: розпізнавання; запам'ятовування; розуміння; переробка та присвоєння; уміння; перенесення знань у діяльність; оцінка та коригування.

Як вважає С.О.Сисоєва, лише застосування новітніх педагогічних технологій у поєднанні з майстерністю викладачів, високою пізнавальною активністю студентів, використанням сучасних технологічних засобів навчання допомагає підвищити коефіцієнт корисної дії навчального процесу, зменшити втрати часу і сил [6].

Зростання соціальної зрілості особистості студентів у виховній системі вищого навчального закладу здійснюється у прямій залежності від зростання активності та самостійності студентів у їхній позанавчальній пізнавальній діяльності. Інтенсивне входження студента у навчально-виховний колектив, збігання його особистісного очікування з реальною ситуацією забезпечує реалізацію соціального самовизначення студентів, сприяє позитивному впливу їхньої соціально-професійної активності в різних напрямках навчально-виховної діяльності.

Пізнавальна діяльність передбачає застосування до студента певних додаткових вимог і тим самим впливає на зростання рівня його соціальної зрілості. Систематична робота в напрямку активізації пізнавальної діяльності вдосконалює не лише професійний рівень, а й формує специфічні навички та звички, відповідний склад мислення і спілкування. Загалом пізнавальна діяльність студента здійснюється за двома напрямками. За пер-

шим вона стає ознакою певної професійної майстерності, а за другим виступає активною умовою інтенсивного формування соціальної зрілості та особистісного розвитку студента.

Основою самостійної пізнавальної діяльності студента є його самоосвіта. Вона реалізується на основі цілеспрямованої потреби особистості студента в постійному нагромадженні та оновленні знань за допомогою різноманітних джерел. Самоосвіта є самопізнання людиною своїх сутнісних сил, що переходять у свідоме прагнення доповнити свої знання, здобувати нові в процесі цілеспрямованої, самостійної професійної діяльності.

Завдання, які постають сьогодні перед вищою освітою, орієнтують на пошук нових шляхів удосконалення пізнавальної діяльності студентів. Утвердження та поширення суб'єкт-суб'єктної системи навчання зобов'язує методистів та викладачів звернутися не тільки до питання про організацію пізнавальної діяльності студентів, а й до іншого, без якого досягнення дидактичного ефекту є неможливим, – до питання про організованість суб'єкта в процесі пізнавальної діяльності.

Організованість пов'язана і з процесом навчання, і з його результатами. Її зв'язок з процесом проявляється в тому, що вона є умовою оптимізації процесу навчання, а зв'язок з результатом – в тому, що вона є чинником, який зумовлює той чи інший результат.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки в нашій країні професійна діяльність – це, насамперед, сфера креативного пошуку і інтелектуально-творчої реалізації особистості фахівця. Тому на перший план для роботодавця (та рекрутера) виходить завдання об'єктивної сертифікації ділових здібностей, талановитості творчої людини; відсторонена, неупереджена оцінка творчого потенціалу, накопиченого успішного досвіду, можливостей і конкретних досягнень.

Сучасний фахівець повинен вміти думати, аналізувати, прораховувати й одночасно прислухатися до власної інтуїції [7].

Результати наукових досліджень учених, педагогів, соціологів психологів свідчать, що саме в студентський період життя у людини відбувається інтенсивний розвиток здібностей у їх системній цілісності системи, а також формування потреб, інтересів, життєвих настанов, поглядів і переконань. Досвід культуротворчої діяльності, необхідний для подальшої самоосвіти і самовиховання, успішного самостійного життя в різних умовах, набувається саме в ці роки.

Креативний підхід до справи є необхідною умовою продуктивної діяльності, соціального і

науково-технічного прогресу суспільства. Креативність (з англ. *creativity* – творчий) – це здатність породжувати незвичні ідеї, відхилитися від традиційних схем мислення, швидко вирішувати проблемні ситуації.

Для реалізації креативності потрібна інтелектуальна ініціативність, але сама креативність не обов'язкова для простої інтелектуальної діяльності. Крім того, великі знання, ерудиція іноді заважають бачити явище в іншій перспективі, приводячи до стереотипу рішення. Сформовані численні навички і способи розв'язання завдань призводять до того, що людина вже не прагне до пошуку нових самостійних та оригінальних рішень.

Найбільш продуктивними серед креативів виявляються більш активні, агресивні в захисті свого «Я», здатні до співробітництва й організованості, здатні правильно визначати цілісність явищ, швидко і правильно цим користуватися, здатні легко пристосовуватися й експериментувати, легко відмовлятися від власних нерезультативних ідей, швидко орієнтовуватися в дійсності.

Сучасні дослідження професійного становлення майбутнього фахівця з економіки ведуться на основі принципів особистісно-діяльнісного підходу, забезпечення єдності

потреб, мотивації і операційної сфери навчально-професійної і власне професійної діяльності особистості майбутнього фахівця. При цьому вважається загально визнаним, що істотні резерви успішного управління процесами професійного становлення особистості студента можна розкрити на основі аналізу міжособистісних відносин в системах “викладач-студент” і “студент-студент” та формування здатності студента до самооцінки як важливого компонента його професійної самосвідомості.

Основними педагогічними умовами істотного підвищення ефективності розвитку пізнавальної діяльності майбутніх фахівців можна вважати єдність аудиторних і позааудиторних форм занять та самостійної роботи студентів; системну цілісність формування високої професійної компетенції, розвитку креативності, інноваційного мислення і самостійності, а також формування і використання мотивації; ефективну організацію навчально-виховного процесу; високу компетентність та педагогічну майстерність викладачів; спрямованість підготовки на формування загальної та професійної економічної культури майбутніх фахівців.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Беспалько В.П.* Элементы теории управления процессом образования / В. П. Беспалько. – Л.: Изд-во Ленингр. гос. пед ин-та, 1983. – 168 с.
2. *Бодалёв А.А.* Восприятие и понимание человека человеком / А. А. Бодалев. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 256 с.
3. *Кон И.С.* Открытие “Я” / И. С. Кон. – М.: Наука, 1978. – 367 с.
4. *Основи практичної психології* : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелева та ін.]. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.
5. *Педагогічна майстерність* : підруч. / [І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.]; за ред. І. А. Зязюна. – К.: Вища школа, 1997. – 349 с.
6. *Педагогічні технології у неперевній професійній освіті : монографія* / [С. О. Сисоєва, А. М. Алексюк, П. В. Воловик та ін.]; за ред. С. О. Сисоєвої. – К.: ВІПОЛ, 2001. – 502 с.
7. *Социальная психология личности в вопросах и ответах* : учеб. пособ. / [под ред. А. Лабунской]. – М.: Гардарики, 2001. – 397 с.

Стаття надійшла до редакції 21.09.2009 р.

